TEFSİR VE TEFSİR TARİHİ AÇISINDAN MÂTÜRÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTÜ'L-KUR'ÂN ADLI ESERİ•

Doç. Dr. Ali KARATAŞ•• Dr. Öğretim Üyesi Mürsel ETHEM•••

Özet

İmam Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı tefsiri, bir tefsir kitabı olmasının yanısıra pek çok ilim dalı için önemli bir kaynak niteliğindedir. Yaşadığı bölge kelamî ve felsefi açıdan ciddi bir hareketliliğe sahip olduğu için Mâtürîdî, Mâverâünnehir'de ortaya çıkan akımlarla mücadele etmiş ve bunların fikirlerine hem Kitâbü't-Tevhîdi'nde hem Te'vîlatı'nda yer vermiştir. O, aynı şekilde hem tefsir ilmini şekillendirecek görüşleriyle hem de tefsir tarihinde önemli yere sahip olan şahısların ayet açıklamalarını tefsirinde günümüze taşımasıyla ilim tarihine katkılarda bulunmuştur. Tefsirinde yer verdiği kişilerden bir kısmı önemli pek çok âlim tarafından çeşitli nedenlerle makbul görülmemiş şahıslardır. Onların bu âlimlere yönelik kanaatleri belirli alanlarda olmasına rağmen bu olumsuz kanaat onlara karşı daha geniş alanlara taşınmış ve görüşlerine ehemmiyet verilmemiştir. Ancak Mâtürîdî, ilmi bir hassasiyet gereği bunlara itibar etmeden tefsir alanında onların hakkını teslim etmiş ve onların tefsir yaklaşımlarını eserine almıştır. Böylece bu şahısların tefsirleri bizlere kadar ulaşabilmiştir. Bunlardan bir kaçı Mutezili âlim Ebu Bekir el-Asam (ö. 200/816), tarihçi ve nesep âlimi Muhammed b. Sâib el-Kelbî (146/763) ve büyük müfessir Mukâtil b. Süleyman'dır (146/767).

Tefsirde kendisinden önceki görüşleri toplayıp nakletmesi açısından Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*'da kaydadeğer bir çaba ortaya koymuştur. Ondan önce yaşayan Mâtürîdî ise onun bu tarzını çok daha önce gerçekleştirmiş ve ayetlerle ilgili farklı yorumları günümüze taşımıştır. Ancak Mâtürîdî'nin bu yönüne araştırmalarda yeteri kadar dikkat çekilmemiştir.

Bu itibarla Mâtürîdî, bahsettiğimiz açıdan bir mecmua olma niteliği kazanarak ilim dünyasını zenginleştirmiştir. Zikrettiğimiz hususlar bildiğimiz kadarı ile daha önce bir araştırmada ele alınmamıştır. Bu nedenle bu bildirimiz bu konu üzerine olacaktır. Araştırma daha çok Mâtürîdî'nin tefsiri özelinde yapılacaktır. Fakat yeri geldikçe *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserine de müracaat edilecektir.

• Bu bildiri Sakarya Üniversitesi BAP birimi tarafından " 2018-3-15-294" nolu proje olarak desteklenmiştir.

•• Sakarya, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

••• Denizli, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Anahtar Kelimeler: Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Tefsir, Tefsir Tarihi.

In the History of Tafsir and Discipline of Tafsir, Mâturîdî's Ta"wîlât al-Qur"ân

Abstract

The tafsir of Imam Mâtürîdî called *Ta"wîlât al-Qur"ân* is an important source for many scholars. Since the area, he lived had a serious movement in terms of both kalam and philosophy, Mâturîdî struggled with the currents that emerged in Transoxiana and their ideas were included both in Kitâb at-Tawhîd and in Ta"wîlât al-Qur"ân. He, in the same way, shaped both the discipline of tafsir, and the interpretations of the verses of the people who were important in the history of tafsir was carried out today through his works. A significant part of the people he has included in his commentary are those who have not been accepted by many scholars for various reasons. But Mâturîdî handed over their rights in the field of tafsir and took their tafsir approaches in his tafsir. Thus the tafsirs of these persons were able to reach us. A few of them are: Abu Bakr al-Asam (d. 200/816), the historian and the noble scholar Muhammad b. Sāib al-Qalbi (146/763) and the great interpretor Mukatil b. Solomon (146/767). Maverdi has made a considerable effort in en-Nuket ve'l-Uyun, in terms of transferring of the previous scholars. Mâturîdî, who lived a long time before him, had made this style long ago and carry out different interpretations of the verses to now. However, this aspect of Mâturîdî has not been noted in research.

As far as we know, this issue has not been addressed in a previous survey. For this reason, this article will be on this subject. The research will mostly be based on Ta"wîlât al-Qur"ân. But in some places it will also be referred to Kitâb at-Tawhîd.

Key words: Mâturîdî, Ta"wîlât al-Qur"ân, Discipline of Tafsir, History of Tafsir.

Giriş

İmam Mâtürîdî'nin tefsirinin, tefsir ve tefsir tarihi açısından yerini değerlendirmede "klasik" ve "kurucu metin" kavramlarından hareket etmenin bu araştırmanın maksadı açısından faydalı olacağına inanıyoruz. Bu nedenle bu kavramlar üzerinde durmak istiyoruz. Önce "klasik" sözcüğünü ele alıp buradan "kurucu metin" kavramına geçiş yapacağız.

Üzerinden geçen uzunca zamana rağmen değerini yitirmeden koruyan, türünde örnek olarak varlığını devam ettiren eser[1] veya zamanlarının kayıtlı sınırlarını aşma gücüne sahip ürünler için kullanılan[2] "klasik" ifadesi pek çok şey gibi kitapları da kapsamaktadır. Bu tür kitaplar, yazıldığı dönemi aşarlar ve insanlık var oldukça değer üretmeye devam ederler. Sonunda birer klasik halini alırlar. Klasikleri üretmek bir kültür için gereklidir; çünkü klasik metinler üretilmediğinde toplumlar başkala-

1 Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Klasik" Maddesi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KLAS%C4%B0K, (erişim tarihi: 23 Ekim, 2018).

2 Necdet Subaşı, "Dini Klasiklerin Toplumsal Zemini", *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler, (30-31 Ekim 2009), Ankara* 2011, s. 41.

rınca manipülasyona açık hale gelirler ve böylece de dünyayı ve varlığı kendi ürettiği metinler ile değil başkalarının metinleriyle ve kavramlarıyla düşünürler. İşin sonucu ise önce kendine yabancılaşmak, sonra da kaybolup gitmektir.[3]

Her medeniyetin klasikleri olduğu gibi İslam medeniyetinin de klasikleri vardır ve bunlar "İslam medeniyetinin bir tür kimlik ve tapu vesikalarıdır."[4] Bu vesikalar İslam düşüncesinin iki kurucu temel metni olan Kur'an ve Hadis'e dayanarak ortaya çıkmışlar ve kurucu özelliğini kazanmışlardır. "Kurucu metinleri" ile Müslümanlar bir medeniyet oluşturmuşlar ve bunlar aracılığı ile medeniyetlerini devam ettirmişlerdir.

Klasikleri olmayan medeniyetin ise hafızası olmaz ve böylece bu medeniyetler her zaman yok oluş riskine maruz kalırlar. Çoğu zaman da yitik birer medeniyet olurlar. "Bu nedenle İslam medeniyetinin klasikleri İslam medeniyetinin kritik eşikleridir."[5] Çok ilginç zamanlarda önemli fonksiyonları icra ederler ve bu klasikler sayesinde ümmet sorunlarını çözüp yeni üretimlere yelken açarlar. İşte bu klasiklerden birisi de bizim bildirimize konu ettiğimiz İmam Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı tefsiridir.

Mâtürîdî'nin tefsiri hem içerdiği bilgiler itibariyle bir mecmua olarak hem de görüş ve yöntemler açısından kurucu kaynak bir metin olma niteliğini haizdir. Bu özelliği hem tefsir hem de tefsir tarihi için geçerlidir. Yaşadığı bölge kelamî ve felsefi açıdan ciddi bir hareketliliğe sahip olduğu için Mâtürîdî, Mâverâünnehir'de ortaya çıkan akımlarla mücadele etmiş ve bunların fikirlerine hem *Kitâbü't-Tevhîdî*'nde hem *Te'vîlatı*'nda yer vermiştir. O, aynı şekilde hem tefsir ilmini şekillendirecek görüşleriyle hem de tefsir tarihinde önemli yere sahip olan şahısların, ayet açıklamalarını tefsirinde günümüze taşımasıyla ilim tarihine katkılarda bulunmuştur.

Tefsirinde yer verdiği kişilerden bir kısmı önemli pek çok âlim tarafından çeşitli nedenlerle makbul görülmemiş şahıslardır. Onların bu âlimlere yönelik kanaatleri belirli alanlarda olmasına rağmen bu olumsuz kanaat onlara karşı daha geniş alanlara taşındığı için görüşlerine ehemmiyet verilmemiştir. Ancak Mâtürîdî, ilmi bir hassasiyet gereği bunlara itibar etmeden tefsir alanında onların hakkını teslim etmiş ve onların tefsir yaklaşımlarını eserine almıştır. Böylece bu şahısların tefsirleri bizlere kadar ulaşabilmiştir. O kendinden önceki klasikleri dikkate alarak ve onların kurucu olmasına ehemmiyet vererek onlarla eserine kuruculuk

---

3 Burhanettin Tatar, "Ayrımların Eşiğinde Anlama", *Güncel Dini Metinler Birinci İhtisas Toplantısı Tebliğ ve Müzakereler Kitabı*, DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 414.

4 Burhanettin Tatar, "Bir Medeniyet Tezahürü Olarak Klasikler", *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler, (30-31 Ekim 2009), Ankara* 2011, s. 5.

5 Tatar, "Bir Medeniyet Tezahürü Olarak Klasikler", s. 5.

vasfı kazandırmıştır. Böylece diğer klasikler gibi *Te'vîlât* da sadece Mâtürîdî'nin görüşlerini değil, içinde doğduğu kültürün ve medeniyetin izlerini sonraki kuşaklara taşımıştır. Bu nedenle bir klasik olarak bu eserin kendi haline kalmaması ve geçmişle gelecek arasındaki bağın devam etmesi için bir şekil de olsa onunla iletişime geçilmesi, iletişimde sürekli olarak gidiş ve gelişlerin yapılması gerekir; ancak bu gidiş gelişler esnasında bu metin üzerinde tartışmalar yapılmalıdır. Çünkü eğer bu yapılmazsa bütün metinler için geçerli olan yitme veya sadece belirli grup veya bölgelere ait olan bir metin durumuna dönüşme ihtimali yüksektir. Bu metinlerin içerikleri de kurallar manzumesi olmaktan öteye gitmeyecektir ki bu da bir metin tutulmasından başka bir şey olamayacaktır. Söz konusu tutulmadan kurtulmak için *Te'vîlat* hakkında sadece tasviri araştırmaların yapılmaması, Te'vîlat'ın güçlü bir yorum ve eleştiri geleneği içinde ele alınması elzemdir. Zira tarihi süreçte birçok metin bu süreçten geçmediği için kutsal gömlek zırhıyla korunmakta ve tartışılmaksızın her zaman ve zeminin kurtarıcısı olarak görülen metinlerine dönüşmektedir.[6] İşin kötü tarafı ise bu metinlerin malumatlarının zamanla tartışılmaz hale dönüşmesidir. Durum böyle olunca bu eserler, dar çerçevede okunan birer yazın olmaktan öteye geçememektedir.

Te'vîlât'ın bahse konu olan hususlardan günümüze bakan yönü itibariyle önemli olmasında iki nedenden bahsedilebilir. Birincisi *Te'vîlât*'ın yazıldığı atmosferin günümüzle benzerlik taşıması, ikincisi de söylem itibariyle de olsa toplumumuzu şekillendiren Ehl-i Sünnet geleneğinin kurucu metinlerinden olması ve içinde çıktığı zaman dilimini aşarak çeşitli olumsuzluklara karşı direnç kazanıp tarih üstü bir niteliği kesp etmesidir.[7] Bu anlamda Te'vîlât, bir klasik olarak "değişen bilgi ve zihniyet haritalarıyla bağları sürekli tazeleyen ve tarih içinde sürekliliği sağlayan zincirin birer halkası" olmaya fazlasıyla aday bir metindir.[8]

Klasikler kendi görevlerini ve işlerini tarihi süreçte yerine getirmişlerdir ve bu güne de ışık tutmak için hazır beklemektedirler. Bu yönüyle yeni kurucu metinlerin oluşumu için potansiyel güçleri bulunmaktadır. "Klasikler arasına katılan her metin sonuçta tarihsel ve kültürel bir bağlamı, bireysel ve toplumsal muhayyileyi, zihniyet yapılarını ve bütün bunların toplamını yansıtacak bir şifre özelliği taşımaktadır."[9]

Pek çok açıdan bu, *Te'vîlât* için de geçerlidir; ancak biz tefsir ve tefsir tarihi açısından Te'vîlât'ın bu yönüne ışık tutmaya çalışacağız; ancak buna geçmeden önce Mâtürîdî'nin *Te'vîlat*'ını şekillendiren ortamın özelliklerine genel hatlarıyla bakmak faydalı olacaktır. İşte bu nedenle *Te'vîlât,* içinde bulunduğu ortamla birlikte değerlendirilmelidir.

---

6 Tatar, "Ayrımların Eşiğinde Anlama", s. 413.
7 Subaşı, "Dini Klasiklerin Toplumsal Zemini", s. 42.
8 Subaşı, "Dini Klasiklerin Toplumsal Zemini", s. 43.
9 Subaşı, "Dini Klasiklerin Toplumsal Zemini", s. 42.

1. Mâtürîdî'nin Yaşadığı Çevreye Genel Bir Bakış

Mâtürîdî'nin yaşadığı bölge Seyhun Nehri ile Ceyhun arasındaki yer olup bu bölgeye İslâm tarihçi ve coğrafyacıları tarafından "Mâverâünnehir" ismi verilmiştir. Mâverâünnehir Eskiçağ ve Ortaçağ'da ticaret yolları vasıtasıyla Çin, İran, Hindistan, Rus stepleri ve Baltık ülkelerine bağlanmaktaydı. Toprakları verimli ve bereketliydi. Tirmiz, Nesef, Taşkent önemli kültür merkezleridir. Özellikle Buhara ve Semerkand, İslam öncesi ve İslam sonrası dönemde çeşitli din ve kültürlerin kavşak noktası olmuştur. Bu şehirler kaynaklarda "İslâm'ın kubbesi" ve "dünya cennetlerinin en önde geleni" şeklinde tanımlanmıştır.

Mâtürîdî Semerkand'ın "Mâtürîd" köyünde doğmuştur. Semerkand, bugünkü Özbekistan sınırları içinde bulunmaktadır. Mâverâünnehir, önceleri Abbasilerin daha sonra da Samanilerin yönetimi altına girmiştir.

İslâm fetihlerinden önce Soğdlular, Türkler ve Araplar gibi farklı etnik kökenleri olan halkların yaşadığı bölgede Budizm, Zerdüştîlik, Maniheizm, Hıristiyanlık, Yahudilik, Şamanizm, Mecûsîlik ve Mezdekiyye yaygındı. İslam'dan sonra otoritenin zayıflamasıyla birlikte Haricilik, Mürcie, Mutezile, Zeydîlik, İsmailîlik gibi pek çok siyasi ve itikadî mezhep görüşlerini bu bölgede yaymaya çalışmışlardır. Ancak bu mezhepler fıkıhta Hanefilik, itikatta Mürcie kadar taraftar bulamamışlardır. İşte bu atmosfer içinde Mâtürîdî kendisini buldu.[10]

Birçok tarihçiye göre Mâtürîdî'nin yaşamış olduğu hicri 4. asır da Mutezile, Kerrâmiye, Şia ve Hariciler gibi gruplar arasındaki keskin tartışmalar vardı. Sultan bu bölgelerde akşamları tartışma meclisleri düzenlerdi. Şafiîler ve Hanefiler arasındaki rekabet, yine Şia ile Kerrâmiye arasındaki itikadî tartışmalar bu meclislerde yapılmaktaydı. Aynı zamanda bölgede Mücessime, Karâmita ve Rafiziler de vardı.[11] Bu yönüyle Mâverâünnehir, Samaniler döneminde birçok fikrin rahatça tartışıldığı özgür bir ortama sahipti.[12]

Bu bölge ilmi açıdan Samaniler döneminde zirveye ulaştı. Pek çok âlim ve sanatçı İslâm dünyasında bilim, kültür ve felsefeyi geliştirdi. Buhârî ve Dârimî, Dahhâk b. Müzâhim, Mâtürîdî, Ebü'l-Leys es-

---

10 Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, XVIII/177 vd.; Sönmez Kutlu, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâturîdî", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 2003, cilt: V, sayı: 15, s. 6.

11 Şaban Ali Düzgün, "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 12; Bölgedeki mezhepler ve fikri cereyanlarla ilgili bkz. Recep Önal, "İmâm Mâturîdî Döneminde Mâverâünnehir'in İnanç Coğrafyası", *Uluğ Bir Çınar Uluslararası İmâm Mâturîdî Sempozyumu*, Eskişehir 2014, ss. 639-670.

12 Sıddık Korkmaz, *İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 29.

Semerkandî gibi âlimler hadis, tefsir, kelam ve fıkıh alanında isimlerinden söz ettirdi.[13] Samani devletinin oluşturduğu özgür ortamın farklı din ve felsefi cereyanların burada rahatça yayılma imkânı bulduğu açıkça anlaşılmaktadır. İşte bu durum Mâtürîdî'nin farklı görüş ve oluşumları tanıdığını ve bunların, onun düşünce dünyasında bir etkiye sahip olduğunu akla getirmektedir. Eserlerine bakıldığında Mâtürîdî'nin onlara cevap verirken onun yöntemine şekil verdiğini hissettirmektedir. Yoksa onlardan fikir bazında bir etkilenme değil, kendi fikirlerinin olgunlaşmasında ve onlara cevap verirken sisteminde bunun bir belirleyici olması şeklinde olmuştur. Bu sayede sistematik hareket etmiş ve sistemci bir düşünür olarak kendisini göstermiştir. Genel olarak bu, sisteminde görüldüğü gibi Kur'an'ı anlama ve yorumlama yaklaşımında da görülmüştür. Başka bir deyişle içinde bulunduğu ortam öncelikle onun tutarlı bir zemin üzerinde hareket etmesini adeta mecbur kılmış ve böylece muarızlarına karşı temelde sağlam bir yapı ile hareket etmiştir.

2. Yaşadığı Çevre Özelliklerinin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'a Etkisi

Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın kütüphanelerde kırk civarında nüshasının yer aldığı bilinmektedir. Bunların otuz biri Türkiye'de, altısı diğer İslam ülkelerinde, üçü de başka ülkelerdedir. Ahmet Ak, eserin asıl isminin *Kitabü't-Te'vîlât* olduğunu ileri sürer. Ak'a göre *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* şeklindeki isimlendirilmesi, muhtemelen Ebu'1-Muin en-Nesefî'nin *Tabsıratü'1-Edille* adlı kitabındaki "Ebu Mansur Mâtürîdî'nin Kur'an te'villeri konusundaki tasnifi eşsiz bir kitaptır." ifadesinden kaynaklanmaktadır. Eserin *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne* şeklinde isimlendirilmesinin sebebi ise onun Ehl-i Sünnet'in imamı görülmesiyle ilgilidir.[14]

Mâtürîdî, tefsirinde birçok akım ve mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Onların ayetlerle ilgili yorumlarına değinmiş ve çeşitli gerekçelerle bunları eleştirmiştir. Bu açıdan bakıldığında onun yorumlarını bu tür oluşumların etkilediğini ve bunları dikkate alarak ayetleri tevil ettiğini görmekteyiz. Bunlardan biri Haricîlerdir. Mâtürîdî; onların büyük günah ve imanda istisna gibi görüşlerine karşı cevaplar vererek onları eleştirmiştir. Yine Şiî gruplardan Bâtıniyye, Ravâfız ve Karmatîler gibi mezheplere tenkitlerde bulunmuştur. Berâhime (Brahmanizm), Seneviyye, Cehmiyye, Dehriyye ve bunun gibi diğer pek çok cereyanlara dair yaklaşımları ve bunların eleştirilerine tefsirinde rastlanmaktadır. Bunlar gös-

[13] Özgüdenli, "Mâverâünnehir", XVIII/177 vd.

[14] Ahmet Ak, "Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik", (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**,** Ankara, 2006), s. 8; Ali Karataş, *İmam Mâtüridi'nin Kur'an Anlayışı ve Kur'an'ı Kur'an'la Te'vil Yöntemi*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 42.

termektedir ki bu tür akımlar içinde bulunduğu toplumda bir etki oluşturmakta ve bunlara cevap verilme ihtiyacı hissedilmekteydi.[15]

Mâtürîdî'nin düşünce dünyasının ve sisteminin oluşmasında Ebu Hanife'nin etkisi büyüktür. Onun talebeleri de Mâtürîdî'nin hocaları olmuştur. Bu talebelerin etkisi ile bölgede Hanefilik yayılmış ve bunun neticesinde Mâtürîdî, tefsirinde itikadî konularla ilgili ayetleri yorumlarken büyük oranda Hanefiliğin çerçevesine bağlı kalarak hareket etmiştir. Kendisine bu talebeleri vasıtasıyla Ebu Hanife'nin risaleleri ulaşmış ve tefsiri bu risalelerin bir şerhi mahiyetini kazanmıştır.[16] İleride değinileceği üzere kelâmî yorum yönteminin temelini bu risaleler oluşturmuştur.

Te'vîlât'ta Ebu Hanife'ye sayısız atıflar bulunmaktadır; ancak bunların çoğu fıkhın fer'i meselelerindedir. Bu atıflarında çoğu zaman onun görüşlerini benimsemekte ise de bazen ondan ayrıldığı konular da bulunmaktadır. Bunun yanında Kur'an'ın mahiyeti, büyük günah işleyenin hükmünü Allah'a havale etmek ve akli düşünceye yer verme konularında Ebu Hanife'ye atıf yapmaktadır. Bu atıflarından hareketle ayetleri tevil ederken Ebu Hanife'nin yaklaşımları onun ulaştığı sonuçları etkilemektedir.[17]

Batınî yorumlardan kaçınması, akla geniş hürriyet tanıması, rivayetlerin sorgulanmadan kendisini yönlendirmesinden kaçınması... yaşadığı dönemde sorunlu gördüğü noktaların tefsirde kendisini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu husus günümüze bakan tarafı ile bizlere yöntem sunmada önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan buraya özel olarak işaret edilmesi gerekmektedir.

3. Yaşadığı Dönem Tefsirlerin Genel Özellikleri ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân

Mâtürîdî'nin tefsirine bakıldığında önceki müktesebattan haberinin olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sahabe, tabiin ve tebe-i tabiin âlimlerinin tefsir rivayetlerinin tefsirinde zikredilmesi, kendinden önce tefsir yazan müfessirlerin görüşlerinden tevil ehli ve tefsir denilerek bahsedilmesi de onun önceki birikimden yararlandığının göstergesidir. Te'vîlâtu'l-Kur'ân, ed-Dineverî (ö. 308/920), Taberî (ö. 311/923), ez-Zeccâc (ö. 311/923), Tahavî (ö. 321/933), İbn Ebi Hatim (ö. 327/938) gibi bu sahanın klasiklerinin telifinden kısa süre sonra ortaya çıkmıştır. Fakat diğerlerine nazaran yöntemi ve daha önce de bahsi geçtiği üzere muhtevası ve güncel so-

---

15 Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, XIII/283.

16 Danyar Şalkarov, "Mâturîdî Teolojisi ve Ana Kaynakları", *Uluğ Bir Çınar Uluslararası İmâm Mâturîdî Sempozyumu,* Eskişehir 2014, s. 706.

17 Mehmet Zeki İşcan, "İmam Maturidi'ye Göre Ebu Hanife", *IV. Şeyh Şa'ban-i Velî Sempozyumu,* 05-07 Mayıs 2017, Kastamonu 2017, I/272-280.

runlara cevap vermesi bakımından farklıdır.[18] Bu itibarla Taberî (v. 310/923), İbnü'l-Münzîr en-Nîsâbûrî (v. 318/930) ve İbn Ebî Hâtim (327) ile kıyas edilebilir.

Taberî genel olarak bir ayetle ilgili mevcut rivayetleri zikredip yeri geldikçe bunlar arasında tercihte bulunmaktadır. Bu yönüyle daha çok rivayet ağırlıklı olsa da tercih yönünün olması onun bir özne olarak tefsire kendisini de dâhil etmektedir. Fakat bu dahlin sınırı dardır ve bu da rivayetleri aşacak bir nitelikte olmadığı için onun tefsirde reye sıcak bakmadığı da söylenebilir. Ilımlı bir zahirilik ön plana çıktığı için daha çok anlamı zahirde aramıştır. Bu yönü ile Mâtürîdi ile benzerlik göstermektedir; ancak Allah'ın sıfatlarına Ehli hadis çizgisinde yaklaşması yönüyle ondan ayrılmaktadır.[19] Zaman zaman isrâiliyata dair haberleri nakletmesi[20] açısından Mâtüridî'den ayrılmaktadır. Mâtürîdi bu tür haberlere tefsirde ihtiyaç olmadığı kanaatindedir. Mâtürîdî'yi ondan ayıran belirgin yön Mâtürîdî'nin tefsirde sünnî yönelişi belirgin bir şekilde ayetlerin açıklanmasında hissettirmesidir ki bunun da onun içinde bulunduğu çevrenin bir yansımandan olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Mâtürîdî'nin, Taberî'den farklı olarak tefsirinde reyin sınırlarını genişlettiği görülür.

Taberî'den sekiz yıl sonra vefat eden İbnü'l-Münzîr en-Nisâbûrî'nin de *Kitâbü Tefsîri'l-Kur'ân* adında bir tefsiri bulunmaktadır; ancak bu tefsir tam olarak bizlere ulaşmamıştır. Müfessir bu eserinde rivayetleri nakletmek suretiyle ayetlerin anlamına dair bilgileri vermiştir.[21] Dolayısıyla bu hali ile İbn Hatim ile benzerlik göstermekte, çağdaşlarından ayrılmamaktadır. İbn Ebi Hatim ise rivayetleri nakletmekten öte bir tefsir faaliyeti ortaya koymaz. Böylece bir özne olarak farklılığı tefsir rivayetlerini nakletmektir. Bu nedenle onun tefsirinden bulunduğu dönemin özelliklerini keşfetmek kolay olmaz. Dahası İbn Ebi Hatim, iyi bir rivayet derlemekten ziyade bir tefsir faaliyeti ortaya koymamıştır. Bu metodu ile tefsiri, sadece rivayet nakletmekten ibaret gördüğü de buradan anlaşılır. Elbette tefsirde rivayetler vazgeçilmez bir kaynaktır ve hatta anlamı belirlemede temel unsur da olmalıdır; ancak tefsirin, yazıldığı döneme dönük bir tarafı olması gerektiği düşünülecek olursa bu yön itibariyle bulunduğu çağın sorunlarıyla ayetlerin etkileşimi bu şekilde ortaya konamayacaktır. İşte bu açıdan Te'vîlât, çağdaşlarından ayrılmaktadır. Tefsir yönü açısından

---

18 İsmail Çalışkan, "Tefsirde Mâturîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâturîdî ve Te'vîlâtu'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal Dergisi*, 2010, cilt: VII, sayı: 2, s. 83.

19 Mustafa Öztürk, "Taberî'nin Tefsir Anlayışında Selefîlik ve Ilımlı Zâhirîlik", *Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu*, 11-13 Haziran 2010, ss. 17-52.

20 İsmail Cerrahoğlu, "Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1968, cilt: XVI, s. 97.

21 Cengiz Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbûrî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXI/158 vd.

anlam tespiti yapmakta ve te'vil yönü ile de asrında tartışılan sorunlarıyla yüzleşip bu sorunlara çözümler sunmaktadır.

4. Sistematik Bir Kur'ân Yorum Metodolojisi Sunma

Mâtürîdî'nin tefsirine emek verdiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerine takrir ve imla yolu ile yazdırmıştır. Eserdeki dilsel sorunların bundan kaynaklanma ihtimali yüksektir. Eserin Arap dünyasında ve Türkiye'de olmak üzere farklı tahkikleri bulunmaktadır. Tefsirin dil ve üslubundan Mâtürîdî'nin üst düzeyde Arapça bilgisine sahip olduğu düşünülebilir. Kitabü't-Tevhîd'de görülen hataların aynı konuların ele alındığı yerlerde bu eserde rastlanmaması hataların müstensihlerde olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca ondan sonra gelen âlimlerin tefsirin dili üzerine eleştirilerde bulunduğuna da kaynaklarda rastlanmamıştır.[22] Bu nedenle onun diline yönelik zikredilen eleştirilere bazı araştırmalarda haklılık payı verilmez.[23]

Te'vîlat'ın başında yer alan mukaddime niteliğindeki girişte tefsirin sahabeye, tevilin de ulemaya ait olduğu yazılmıştır. Bazıları bu ayrımı ilk defa Mâtüridi'nin yaptığını ileri sürse de onun bu ayrımı "kîle" diyerek vermesi aslında bu ayrımın ondan önce yapıldığını göstermektedir. Onun, bu şekilde bir ifade ile nakletmesi de kendisinden önce bu ayrımın farkında olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu ayrımı pratik olarak tefsirinde uygulaması nedeniyle daha sistemli hale getirdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle ayrımın değil de ayrıma dayalı uygulamayı geliştirip sistemleştiren bir âlim olarak kabul edilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda Mâtüridî'nin bu ayrımı ile reye dayanarak tefsir yapılamayacağını iddia edenlere karşı rey ile tefsir yapmanın imkânını tevil ile aşmak istediği ifade edilmiştir. Buna göre Mâturîdî, rey ile tefsir yapılamaz; ancak tevil yapılabilir demek istemiş ve böylece tefsir geleneğinde bir çığır açmıştır. İsmail Çalışkan'ın ifadesi ile "tefsîr-te'vîl arasında bir farkın olduğu baştan beri az ya da çok bilinmekteydi, ama açık bir şekilde ortaya konmamıştı. Öncekilerin geliştirmeye uğraştıkları yaklaşım ve yöntem, Mâtürîdî tarafından tefsîr ve te'vîlin ayetlerin yorumu için elverişli bir metodolojiye dönüştürülmesiyle tefsirde bariz bir şekilde uygulamaya konulacak, böylece te'vîl kavramı da tam bir meşruiyet kazanacaktır."[24] Bunun da ötesinde o eserinde tevilin ilkelerini uygulamalı olarak göstermiştir. Bu ilkelerinin temeline epistemolojiyi yani bilgi kuramını koymuştur başka bir ifadeyle *bilgi anlayışının tefsiri-*

---

22 Sönmez Kutlu, "İmam Mâturidi ve Mâturidilik Çalışmalarında Rastlanan Bazı Sorunlar", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâturîdîlik-*, 05-07 Mayıs 2017, Kastamonu 2017, I/198-200.

23 Kutlu, "İmam Mâturidi ve Mâturidilik Çalışmalarında Rastlanan Bazı Sorunlar", I/199.

24 Çalışkan, "Tefsirde Mâturîdî'yi Keşfetmek", s. 75.

nin temeline koymuştur. Tefsirini yazarken de bu bilinçle hareket etmiştir.

Bilgi kuramına göre bilgiye ulaşmanın duyular, haber ve akıl olmak üzere üç yolu vardır. Bunun dışında bazılarınca kabul edilen ilham ve keşif bir kaynak olarak kabul edilemez. Çünkü bunlar ancak kişinin kendisini bağlamaktadır ve objektif olarak denetlenme imkânı yoktur. Bu nedenle Kur'an'ın tevilinde de ilhama dayanan bilgi ile Kur'an açıklanamaz. Kur'an, habere dayanan dil, tarih bilgisi ve rivayetlerle ve rivayetlerin onayladığı akla dayanan çıkarımlarla yapılır. Bunlardan bağımsız olarak batınî bilgi tefsirde bir kaynak değildir. Hz. Peygamberden geldiği kesin olan haberler ayetlerin tartışmasız tefsiridir. Bu durumda öznenin rolü ortadan kalkmaktadır. Rivayetlerin sahih olmama ihtimali hâsıl olduğunda müfessir kendi gücünü ortaya koyar ve Kur'an'ın bütünlüğü için ayetlerin anlamına dair söz söyler.

Modern tefsir hareketlerinde girişte bahsettiğimiz bağlamda tefsir özelinde bir tutulma yaşadığımız ve tutulmayı da kendi dışımızda geliştirilen yöntemler vasıtasıyla aşmaya çalışıldığı açık bir şekilde fark edilmektedir. Durum böyle olunca tefsirde bir manipülasyon görülmektedir. Bundan kurtulmanın yolu ise kendi ürettiğimiz kurucu metinlerin dünyasıdır. İşte bu noktada Mâtüridi'nin te'vil yöntemi bizim bu yönlendirmeden kurtulmanın yolunu bize göstermektedir. O da epistemoloji anlayışına dayanmaktır. Tefsir ve tevilde de bir bilgi anlayışından hareket edilmelidir.

5. Tefsirde Kelamî Yönelişin Temelini Atma

İslam düşünce tarihinde Kur'an çeşitli açılardan yorumlanmıştır. Bunlar fıkıh, tasavvuf, felsefe, kelam ve modern dönemde ortaya çıkan bazı yönelişlerdir. Her bir yöneliş Kur'an'ı genel olarak açıklasa da özelde kendi alanını daha çok ilgilendiren ayetleri alanının bakış açısıyla değerlendirmiştir. Daha dar çerçevede de tabi olduğu mezhebin ölçütlerini dikkate alarak ayetleri tevil etmişlerdir. Bu anlamda ayetleri açıklayan bakış açılarından biri olan kelamî yöneliş de itikatla ilgili ayetler üzerinde durmuştur. Mâtüridî'den önceki âlimler de bunu yapmışlar; ancak Mâtürîdî, Ehli Sünnet bakış açısı ile Kur'an'ı baştan sona yorumlayan ilk müfessir kabul edilir. Hatta bu çizginin temelini atan müfessirdir. Bu yorumlarını da, yukarı da ifade ettiğimiz gibi, Ebu Hanife şekillendirmiştir; fakat Mâtürîdî onu her konuda takip ettiğini söylememiz zordur. Gayb âlemine giren konuları ilgilendiren ayetleri mecaz olarak yorumlamak istemesi bunun bir göstergesidir. Hatta Mâtürîdi, bu konuda önceden gelen yaklaşımı değiştirmek istercesine müteşâbih hususlar için alternatif yorumlar getirmiş, bu yorumlarında makul olmak istemiştir.[25]

[25] Çalışkan, "Tefsirde Mâturîdî'yi Keşfetmek", ss. 67-93.

Onun müteşâbih ayetlere yaklaşımında temel aldığı nokta ise bu tür ayetlerin bir şekilde de olsa anlaşılabileceğidir. Çünkü gayb âleminin, şehadet âlemine açılımında bu tür ifadelerin kullanılması zorunlu olmuştur. Zira ahiret mükâfatı ve azabı gibi durumların anlaşılması müteşâbih anlatımlardan geçmektedir. Öyleyse müteşâbih ayetlerin anlaşılmasında bir yol olmalıdır. Bu yol da ilgili ayetlerin mecaz manasında alınmasıdır; ancak mecazın da bir sınırı olmalı ve bu sınırı muhkem ayetler belirlemelidir. İnsan aklını bu tür ayetleri anlarken bir yer de durdurmalı ve sınırını bilmelidir.[26]

Onun Kelamî anlamda daha önce ele alınmamış ve tartışılmamış konuları ele alması ve tartışması tefsire de yansımış ve böylece bu noktada bir ilk olma vasfını kazanmıştır. Yine bu konuları tartışırken aklî, naklî ve semantik yöntemleri kelâmî yöneliş bağlamında kullanması da onu farklı bir yere oturtmuştur. Ayetlerin kelamî yönden açıklanmasında doğru habere önem vermiştir. Haberlerin sahih olup olmama ihtimalini göz önünde bulundurmuştur. Örneğin kabir azabına delil gösterilen bir ayeti (Mümin 40/46) açıklarken kabir azabıyla ilgili hadislerin sübut ve sıhhat ihtimalini de düşünmüştür. "Eğer bu rivayet sabit olmuş ve sahih bir şekilde bize nakledilmişse ayetin anlamı budur." şeklinde kayıt düşmesi kelamî yorum tarzında titiz olmasıyla ilgilidir.

Mâtüridi, diğer kelamî yönelişlerin yaklaşımlarını da dikkate almış ve zaman zaman pek çok konuda onlarla tartışmaya girmiştir. Mutezile bunların başında gelmektedir. Allah'ın sıfatları ve Allah'ın görülmesi, kulların fiilleri gibi konulara dair ayetleri açıklarken Mutezile'den ayrılmış ve onların görüşlerini çürütmek için uğraşmıştır. Bunu yaparken Ehl-i Sünnet bakış açısı ile meselelere yaklaşmıştır.

6. Tefsirde İsrâiliyata Karşı Bir Duruş Ortaya Koyma

İsrâiliyata yönelik bilgiler ona göre Kur'ân'ın anlaşılması için olmazsa olmaz bir araç değildir. Bu nedenle Mâtürîdî, bunlara ihtiyaç oranında müracaat eder. Bu tür bilgiler mesajın anlaşılması için gerekli değilse "*Bunu bilmeye bizim ihtiyacımız yok*" kaydını düşer.[27] Bu tutum genel olarak müfessirlerde görülmemektedir. Birçok müfessir ilkesel olarak isrâiliyata karşı olumsuz bir tutuma sahip olsa da eserlerinde yeri geldikçe bu tür rivayetlere başvurmuştur. Bu konuda daha katı bir tutuma sahip olan Endülüs müfessirleri bile isrâiliyat bilgisine bazen müracaat etmişlerdir.

Mâtürîdî, Kur'ân'ın ayrıntıya girmediği konularda açıklama yapmaya ihtiyaç olmadığı ve bu tür meselelerin ancak doğru haberle bilineceği ge-

---

[26] Karataş, *İmâm Mâtürîdî'nin Kur'ân Anlayışı ve Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vîl Yöntemi*, ss. 217-221.

[27] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, I/13, VI/148.

rekçesiyle İsrâiliyat bilgisine nerdeyse hiç girmez. Yaşadığı dönem dikkate alındığında onun bu tavrının farklılık arz ettiği açıktır. İmam Mâtürîdî, yeri geldiğinde az da olsa kıssalara ilişkin efsanevî olayları nakleder; fakat ısrarla olayın keyfiyetini bilmeye ihtiyaç duyulmadığına vurgu yapar. Mesela bu tavrın görüldüğü yerlerden birisi Ashâb-ı Uhdûd'la ilgili âyetlerin tefsiridir. Ashâb-ı Uhdûd'dan kastedilenin kimler olduğu ve buradaki *kutile* fiilinin kimle alakalı olduğuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Fakat bu kişilerle ilgili ayrıntılı bilgilere Mâtürîdî yer vermemektedir.[28] Mâtürîdî, Kur'ân kıssalarına fayda ve ibret açısından yaklaştığı için ayrıntıya girmek gerekli olsaydı Allah'ın ayrıntılı olarak anlatacağını ve bu sebeple Kur'ân'ın özet olarak anlattığı yerde ayrıntıya girmenin herhangi bir faydadan uzak olacağını düşünmektedir.[29] Benzer bir tutum Mevdûdî'de de görülür. Yasin suresinde anlatılan *Karye*'nin neresi olduğuna dair müfessirler ortak bir kanaat olarak Antakya'dan bahsederler. Oysa Mevdûdî bunu hatalı bir tespit olarak görür. Bu konudaki tutum genel olarak müfessirlerde görülmese de Kur'an'a yaklaşımda onun sağlam dinamiklerden hareket etme isteğini göstermektedir.

7. Dogmatikliğe Bir Alternatif Oluşturma

Tefsirde olmazsa olmaz kaynaklardan birisi rivayetlerdir; ancak yine de rivayetler mutlak olarak sahih görüldüğünde veya rivayetlerin sunduğu bilgi tek doğru telakki edildiğinde bu dogmatikliğe yol açabilir. İşte Mâtürîdi, bunun farkındadır. Bu nedenle rivayetlerin sahih olmama ihtimalini göz önünde bulundurur. Aynı şekilde bir ayetin açıklamasıyla ilgili rivayetler olsa da bu ona göre o konuda son söylenmiş söz olmayabilir. Daha sonradan söylenecek olan sözler gerçeğe daha yakın olabilir. Bu yaklaşım dogmatikliği reddetmenin yanında insanlara mutlak kabul edilerek her şeyin dayatılamaması gerektiğini de salık vermektedir. *Te'vîlât* bu tavrın bir yansımasını bizlere sunmaktadır. Ayetlerle ilgili yapılan yorumlarda isabet edip etmediğinden ziyade belki de günümüz açısından onun kurucu olma vasfı itibariyle bu yönü bize göre daha dikkat çekmelidir. Çünkü çok sayıda tefsir olduğuna göre bu tefsirlerde çok daha isabetli yorumlara rastlanabilir.

Bu haliyle Te'vîlât bulunduğu asrın özelliklerinin dışına çıkabilmeyi başarabilmiştir. Günümüzdeki modern tefsire etki etmesi bu sayede olmuştur. Muhammed Abduh, geleneğin dışına çıkmış ama yine geleneğin içinden gelip de kendini yine içindeki geleneğin dışına çıkarak kendi ge-

[28] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, XVII/145.
[29] Karataş, *İmâm Mâtürîdî'nin Kur'ân Anlayışı ve Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vîl Yöntemi*, s. 97.

leneğini de bu şekilde oluşturmuş, Mâtüridî'den istifade etmiştir. Kendisine dönülmesi gereken âlimlerden biri olarak onun ismini zikretmiştir.[30]

8. Geçmiş Müktesebatı Derleyen Bir Mecmua Niteliğinde Olma

Mâtürîdî -yukarıda da ifade ettiğimiz üzere- kendisinden önceki tefsir geleneğinden ve bu geleneği oluşturan parçalardan istifade etmiştir. Hz. Peygamber, sahabe, tabiin ve tebe-i tabiin kavilleri yanısıra, dilde ön plana çıkmış ve Kur'an'ı bu açıdan tefsir eden pek çok âlimden yararlanmıştır. Yine fıkıh geleneğini oluşturan âlimlerin görüşlerine başvurmuş, onların ictihadlarını tefsirinde nakletmiştir. Kendisinden önceki kelamî geleneği de eserine taşımış ve böylece tefsiri bir mecmua niteliği kazanmıştır. Bunu yaparken amacı önceki birikimi aktaran bir nakilci olmak değil, bu birikimden hareketle inşacı olmaktır. Yeri geldikçe aktardığı görüşlere ilaveten kendi yaklaşımını sergilemiştir. Kabul etmediği fikirlere tefsirinde yer vermesi ile bu görüşlerin ve görüş sahiplerinin korunmasını da sağlamıştır. Bunun en iyi örneği tefsirde adeta bir kayıp halka durumuna düşen Mutezile tefsirini günümüze taşımasıdır. Önde gelen Mutezile müfessirlerinden Ebu Bekir el-Esam bunlardan birisidir. Kendisine ait bir tefsirden bahsedilse de elimizde bu eser mevcut değildir; onun tefsirine nakiller yolu ile ulaşılabilmektedir. El-Esam'ın tefsiri bazı tefsirlerden yararlanılarak cem edilmiştir; fakat bu cem işini yapan şahıs Mâtürîdî'yi görmezden geldiği için *Te'vîlât*'taki Esam'ın yorumlarını da doğal olarak görmemiştir. Böyle olunca Esam tefsiri olarak derlenen tefsir eksik kalmıştır.[31] Benzer bir durum tefsir rivayetlerini biraraya toplamak maksadıyla son dönemlerde yapılan bir çalışmada[32] da bulunmaktadır. Bu esere Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin tefsire dair görüşleri alınmıştır; ancak bu derleme çalışma Mâtürîdî'yi hesaba katmadığı için onda geçen Kelbî rivayetleri de tespit edilememiştir. Bu rivayetlerin bir kaçı *Te'vîlât* dışında da bulunmamaktadır.

Sonuç

Bugün gerek genel olarak İslam dünyasında gerekse ülkemizde İslami düşünce bir kriz içindedir. Bu krizde farklı taraflar oluşmakta ve her taraf kendi bakış açısına göre krizin nedenlerini diğerlerinde aramaya ve krizden çıkmanın yollarını da kendilerine göre geliştirmeye çalışmaktadırlar. Çıkış yollarından biri de İmam Mâtürîdî'nin düşünce sistemi ve olay-

---

30 Fatih M. Şeker, *Türk Dînî Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 204.

31 Ali Karataş, "Ehl-i Sünnetin Kur'ân Yorumunda Mutezile Etkisi Ebu Bekir el-Esamm Örneği", *International Journal of Cultural and Social Studies*, Antalya 2016, sayı: 2, ss. 178-187.

32 Müsaid b. Süleyman et-Tayyâr (editör), *Mevsûatü't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Dâru İbn Hazm, Suudi Arabistan 2017.

lara karşı ortaya koyduğu bakış açısıdır. Ancak bu durum beraberinde başka krizlere de kapı aralayabilir. Çünkü Mâtürîdî'yi kim eline alırsa bu işte ona kendi rengini verdiği için bu renk krizlere temel oluşturabilmektedir. Yine sosyal, dini ve devlet alanında dinin etkisini belirlemeye çalışmada Mâtürîdî'nin görüşlerinin gündeme getirilmesi zıt kutupların bakış açılarını depreştirebilmektedir. Tüm bu ortaya çıkışlar her farklı grubun kendisini dayandırdığı metinlerin ve kişilerin zamanla kutsanması gibi bir sonucu içinde barındırmaktadır. Bu nedenle kurucu metinler kendi zamanlarını aşarak bu vasfı kazandıklarında ona bu vasfı kazandıran nitelikleri ile dikkate alındığı zaman aralığındaki sorunların çözümüne katkı sunabilmektedirler; ancak bu metinler yine de asıl çıktığı dilimin birer metinleridir. Bire bir faklı zaman ve mekânlara uyma ihtimalleri düşebilmektedir. Buna bağlı olarak kurucu vasıflarının ötesinde bir anlam yüklendiğinde bu metinler kendi içinde kutsanmaya ve bundan sonra da doğmalaştırmaya dönük olurlar. Krizleri çözen kurucu metinler dogmalaştırıldığı ve kutsandığı zaman kriz üreten bir metin haline gelebilir. Bu da bu metinlerin içeriklerinin bire bir her zaman ve mekânda geçerli olduğunun iddia edilmesiyle gerçekleşecektir. Kanımızca bu günkü sorunlarımızın başında bu durum yatmaktadır. Köklerimiz, kutsanmadan ve dogmalaştırılmadan sadece ve sadece birer kurucu metinler olarak görülmelidir. Kurucu metinler yeri geldikçe yardıma çağrılmalı ve bu da kutsanmadan yapılmalıdır. Söz konusu husus İmam Mâtürîdî'nin Te'vîlâtı için de geçerlidir. Sanırım bu husus öncelikle onun kendisinin de birçok konuda dikkat çektiği örneklerden açıkça ortaya çıkmaktadır. Örneğin kendisi istivâ ayeti için farklı anlam ihtimallerini sıraladıktan sonra bunların nihai yorumlar olmadığını ve kendisinden sonra gelenlerin yorumlarının kendisininkinden daha iyi olabileceğini söyler. İşte basitçe bu örnek bile kurucu metinlerin kutsanmaması için kanımızca yeterli bir örnektir.

Te'vîlatü'l-Kur'an kurucu bir metin olarak günümüz tefsirinde nasıl bir işlevi yerine getirebilir? Öncelikle günümüzde rivayete yüklenen anlam bağlamında bir dengeye sahip olmamız gerektiğini bu eserdeki yöntemden hareketle anlarız. Birçok eser de bunu bize verir; ancak gelenekte kendisine yaslandığımız bir klasik olması itibariyle insanların üzerinde uzlaşabileceği bir metindir. Bu anlamda Te'vîlât ne rivayete aşırı bir değer yüklemeyi ne de rivayetleri reddetmeyi salık verir. Kur'an'ı anlamada Kur'an'ın tek başına kullanılmasının yanlışlığını ortaya koyar. Anlamanın kendi içinde bir bütünlüğü gerektiğini yöntem itibariyle gösterse de rivayetlerin tefsir için gerekliliğini ifade eder. Ulaşılan sonuçların mutlak olmasının ancak rivayetlerin kesinliğinden geçtiği fikrini bildirir.

Son olarak şunu söylemek istiyoruz: Te'vîlâtü'l-Kur'ân, tefsir açısından sistematik davranma ve bilgi kaynaklarını kullanma, bilgi kaynakları arasında denge kurma, akıl ve nakil birlikteliğini ve dengesini önemseme

itibariyle günümüz açısından kurucu bir metin olarak fonksiyonunu icra edebilir.

Tefsir tarihi açısından tefsirde söz sahibi olan görüşleri günümüze taşıdığı gibi kelamî bir yönelişin örneği olarak içinde çıktığı ortamın bir vesikası niteliğindedir. Vesikalar tarihe ışık tutarlar ve aynı zamanda benzer tarihler yaşandığında içinde çıktığı tarihte doğru bir rol oynamışsa bu rolü onun başka tarihlerde rol oynaması için o tarihlere taşınırlar.

Kaynakça

Ak, Ahmet, "Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik", (doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**,** Ankara, 2006).

Cerrahoğlu, İsmail, "Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1968.

Çalışkan, İsmail, "Tefsirde Mâturîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâturîdî ve Te'vîlâtu'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal Dergisi*, 2010.

Düzgün, Şaban Ali, "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011.

El-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005.

Et-Tayyâr, Müsaid b. Süleyman (editör), *Mevsûatü't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Dâru İbn Hazm, Suudi Arabistan 2017.

İşcan, Mehmet Zeki, "İmam Maturidi'ye Göre Ebu Hanife", *IV. Şeyh Şa'ban-i Velî Sempozyumu,* 05-07 Mayıs 2017, Kastamonu 2017.

Kallek, Cengiz, "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbûrî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000.

Karataş, Ali, "Ehl-i Sünnetin Kur'ân Yorumunda Mutezile Etkisi Ebu Bekir el-Esamm Örneği", *International Journal of Cultural and Social Studies*, Antalya 2016.

Karataş, Ali, *İmam Mâtüridi'nin Kur'an Anlayışı ve Kur'an'ı Kur'an'la Te'vil Yöntemi*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2014.

Korkmaz, Sıddık, *İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.

Kutlu, Sönmez, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâturîdî", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 2003.

Kutlu, Sönmez, "İmam Mâturidi ve Mâturidilik Çalışmalarında Rastlanan Bazı Sorunlar", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâturîdîlik-, 05-07 Mayıs 2017*, Kastamonu 2017.

Önal, Recep, "İmâm Mâturîdî Döneminde Mâverâünnehir'in İnanç Coğrafyası", *Uluğ Bir Çınar Uluslararası İmâm Mâturîdî Sempozyumu*, Eskişehir 2014.

Özgüdenli, Osman Gazi, "Mâverâünnehir", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Ankara 2003.

Öztürk, Mustafa, "Taberî'nin Tefsir Anlayışında Selefîlik ve Ilımlı Zâhirîlik", *Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerîr et-Taberî Sempozyumu*, 11-13 Haziran 2010.

Subaşı, Necdet, "Dini Klasiklerin Toplumsal Zemini", *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler, (30-31 Ekim 2009), Ankara* 2011.

Şalkarov, Danyar, "Mâturîdî Teolojisi ve Ana Kaynakları", *Uluğ Bir Çınar Uluslararası İmâm Mâturîdî Sempozyumu,* Eskişehir 2014.

Şeker, Fatih M., *Türk Dînî Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

Tatar, Burhanettin, "Ayrımların Eşiğinde Anlama", *Güncel Dini Metinler Birinci İhtisas Toplantısı Tebliğ ve Müzakereler Kitabı*, DİB Yayınları, Ankara 2014.

Tatar, Burhanettin, "Bir Medeniyet Tezahürü Olarak Klasikler", *Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler: Tebliğler-Müzakereler, (30-31 Ekim 2009), Ankara* 2011.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Klasik" Maddesi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KLAS%C4%B0K, (erişim tarihi: 23 Ekim, 2018).